

УДК 811. 161.2'38:161.2.1(082)

DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.19.2023.15

«ВІРШІ – ЯК ТУРНІКЕТИ» (ЛІНГВОПОЕТИКА ДИСКУРСУ ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ)

Стецик М. С.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Стецик А. В.

Львівський національний університет імені Івана Франка

Статтю присвячено лінгвопоетиці новітніх мілітарних поетичних дискурсів, що є не тільки рефлексією та унікальною обсервацією тих чи тих подій, а реалістичною художньою експлікацією боротьби звичайних українців «за свій дім, землю, незалежність». Наголошено, що на тлі макабричного скалу новітньої війни саме мистецтво стає своєрідною формою вписування в національну мовосвідомість та «проростання в майбутнє». Передовсім це поетичне слово – як найбільш згущене, експресивне, зі своєю специфікою, позаяк заряджене та просякнуте мілітарним духом і балансує на крихкій межі окопної правди, жаского натуралізму та вишуканої поетичності (**Я з тих які бачили / Теплі випари людських нутроців / Солодку сукровицю незагоєних ран / Сонми вдоволених черв'яків; Коли дзвін б'є на сполох, ударна хвиля – під дих./ навіть мертві з землі встають за своїх живих**). Аналізовані тексти постають як квінтесенція думок та емоцій, інспірованих спершу збройним протистоянням на Донбасі (головно творчість Бориса Гуменюка) та широкомасштабним вторгненням 2022 року (ілюстративним матеріалом слугує третя частина антології «Війна 2022», зокрема тексти Ліни Костенко, Василя Махна, Павла Вишебаби, Катерини Міхаліциної, Юлії Мусаковської, Олександра Ірванця, Анатолія Дністрового, спорадично – інших авторів).

Мілітарну поезію розглянуто як знаковий охудожнений документ людського переживання війни, різногранно відрефлексовано в лінгвостилістичних категоріях з урахуванням широкого контекстного оточення та низки екстралінгвальних чинників, простежено механізми розгортання образних конструктів (**У мене замість пульсу – заряджений магазин. / Замість серця – високоточна ненависть**).

Зроблено узагальнення, що в багатьох поетичних контекстах домінує мілітарна лексика (масиви мілітарної лексики) та розмовна мова, обмаль вишуканих образів і тропів, хоча подекуди в строгий дискурс війни вриваються образно-поетичні згустки (а на зміну дню **небо викотить на позицію крупнокаліберну гармату місяця; земля і небо заїдаються кров'ю; а вибух був – як жовта хризантема, /що на пів неба раптом розцвіла; країну шишають голками крупнокаліберними**). Постульовано, що відсутність високоестетичних мальовничих образів та метафор, граничний натуралізм – це не художні спецефекти, а вербальні згустки очевидців страшної війни.

Ключові слова: поезія війни, лінгвостилістика, концепт, мовотворчість, мілітарний контекст, мовомислення, етносвідомість, дискурс, образ, троп.

Stetsyk M. S., Stetsyk A. V. "Poems are like tourniquets" (linguopoetics of the Great War discourse). The article is devoted to the linguopoetics of the latest military poetic discourses, which is not only a reflection and unique observation of certain events, but above all a realistic literary explanation of ordinary Ukrainians' struggle "for their home, land, independence". The authors emphasize that against the backdrop of the macabre horror of the ongoing war, art becomes a special form of ingraining into the national linguistic consciousness and "sprouting into the future". It is primarily the poetic word as the most condensed, expressive, with its own specificity, charged and saturated with military spirit and balancing on the fragile border of trench truth, dire naturalism and exquisite poetics (**I am one of those who have seen / Warm vapors of human entrails / Sweet fluid of unhealed wounds / A host of contented worms; When the alarm bell goes off, a shock wave – into the gut, / even the dead stand up from the ground for their living**). The analyzed texts are the quintessence of thoughts, feelings and emotions, first inspired by the armed confrontation in Donbas (mainly the language creativity of Borys Humenyuk) and the 2022 all-out invasion (the third part of the "War 2022" anthology serves as illustrative material, primarily the texts of Lina Kostenko, Vasyl Makhno, Pavlo Vysheba, Kateryna Mikhailitsyna, Yuliia Musakovska, Oleksandr Irvanets, Anatoliy Dnistrovyi, sporadically – other authors).

We view military poetry as an iconic literary document of the human experience of war; reflect on it in linguostylistic categories, taking into account the broad contextual environment and a number of extra-linguistic factors; trace the mechanisms of deploying figurative constructs (**Instead of a pulse, I have a loaded magazine. / Instead of a heart – high-precision hatred**).

It is generalized that military vocabulary (masses of military vocabulary) and colloquial language dominate in many poetic contexts, there are few refined images and tropes, although sometimes figurative and poetic clots break into the strict discourse of war (**and at the turn of the day, the sky will roll into position a large-caliber cannon of the moon; the earth and the sky are covered in blood; and the explosion was like a yellow chrysanthemum, /which**

suddenly blossomed in half the sky; the country is stitched up with large-caliber needles). It is postulated that the lack of highly aesthetic picturesque images and metaphors, extreme naturalism are not literary special effects, but painful verbal clots of eyewitnesses of an atrocious war.

Key words: poetry of war, linguostylistics, concept, language creativity, military context, language thinking, ethnic consciousness, discourse, image, trope.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. У передмові до антології «Війна 2022» головний редактор видавництва «Нова Польща» Євген Клімакін філософськи зазначив: «Після 24 лютого 2022 року багатьом здавалося, що слова померли. На щастя, це не так. Від шоку і болю вони зникли, щоб через якийсь час повернутися – набагато точнішими, чеснішими, безжальними, понівеченими, але дуже сильними й справжніми» [3, 13]. Звісно, війна ознаменує невимовне страждання, тотальну смерть, що стає буденним явищем, часто – втрату людського, і все ж таки живе та істинно гуманне залишається – із надією «прорости» в майбутньому. Навіть у топосі найбільших «жнив смерті», поля яких уже реально простяглися на тисячі кілометрів, життя утверджує себе, свою волю до подальшого тривання, до перемоги конкретного й зримого Добра над всеосяжним, напевду інfernальним злом, утіленням якого є рашистська москва [Див. про це: 13, 121]. Своєрідною нетлінною формою порятунку та «проростання в майбутнє» на тлі макабричного оскалу новітньої війни, чи не найбільшою в Європі з часів Другої світової, стає мистецтво, передовсім поетичне слово – як найбільш згущене, експресивне, як «псалом скорботи», «партитура фінальної музики», «псальма Бучі» (Василь Махно). Мистецтво війни має свою специфіку, позаяк воно заряджене та просякнуте мілітарним духом і, за визначенням Я. Поліщука, «приречене балансувати на крихкій межі життя та смерті, насильства й болю, страждання й жертвності» [7, 102–103].

Велика війна, що триває десятий рік, вербалізована в різноформатних художніх і художньо-публіцистичних текстах. Маємо на увазі твори С. Жадана, Б. Жолдака, С. Лойка, С. Маркуса, М. Матіос, К. Мотрич, Є. Положія, С. Талан, В. Шкляра, Тамари Горіха Зерня (за роман «Доця» 2022 року письменниця отримала Шевченківську премію). Серед оригінальних, інспірованих війною творів – дискурси-розважання «Соняхи» та «На ріках Вавилонських» А. Зелінського, документальна театралізована оповідь на шану України «Люди й кіборги» Даріо Фертіліо та О. Пономаревої.

Війна стрімко ввійшла і в українську поезію. Одним із першим зафіксував її ще 2014 року та видав окремою збіркою з претензійною назвою «Вірші з війни» поет, прозаїк і заступник командира одного з добровольчих батальйонів, автор новітнього «Заповіту» українських воїнів Борис Гуменюк на псевдо «Кармелюк». З перших днів широкомасштабного вторгнення поет перебуває в зоні бойових дій. М. Слабошпицький зауважив, що Б. Гуменюк переїхав танком усю українську літературу. Його поезія «не в метафоричному, а в буквальному сенсі виросла з окопів і пропахла фронтом. Вона написана здебільшого між боями на передовій» [7, 107]. Концепт *ВІЙНА* набуває тотального поширення,

буквально прошиває увесь хронотоп збірки і «стосується всіх / Мертвих живих і ненароджених» [див. про це: 11, 346]. До слова, цей крилатий Шевченків апелятив крізнить у багатьох текстах з війни. У форматі поезії *війна* також відрефлексована у творчому доробку Дмитра Павличка, Сергія Жадана, Любові Якимчук, Світлани Костюк, Андрія Гуменюка, Романа Семисала та ін.

На початку 2023 року побачила світ антологія «Війна 2022». Нова драматична реальність породила феномен не те що нової – іншої літератури, що є не тільки рефлексією та унікальною обсервацією тих чи тих подій, а передовсім реалістичним (щонайправдивішим!) змалюванням боротьби звичайних українців за свій дім, землю, незалежність. Упорядник антології, яка стала спільним українсько-польським проектом, – Володимир Рафеєнко, 2014 року через російську агресію втратив дім у Донецьку, а під час повномасштабного вторгнення місяць провів в окупації [3, 13–14]. Антологія складається з трьох частин: це – «На один день реліжче до перемоги» (щоденники), «Справжні речі і справжні слова» (есеї) та «Тут більше немає часу» (поезія). Серед авторів воєнних діаріюшів та есеїв – знані письменники, перекладачі, блогери, волонтери, журналісти (Сергій Жадан, Юрій Винничук, Лариса Денисенко, Юрій Андрухович, Софія Андрухович, Ірина Цілик, Андрій Любка, Катерина Бабкіна, Анатолій Дністровий, Олександр Михед, Вікторія Амеліна). Попри «нестерпний біль цих чорних днів» (І. Цілик), коли «здається, що з тіла витікає життя» (А. Левкова), збірний текст постає через «персональні хроніки війни» (Ю. Ілюха) як великий «щоденник надії» (Б. Романцова), як візія «деокупації майбутнього» (В. Амеліна), як доленосний шанс «зайти в нове життя» (К. Харченко) (1, 6–7). У кожному реченні, фразі, репліках, у словесних образах, тропях крізнить війна, ментальний феномен мілітарі, який уже стійко закарбувався в колективній українській мовосвідомості. У поетичних дискурсах, що є об'єктом нашої лінгвоінтерпретації, війна – буквально, не фігурально – «малює кров'ю акварелі» (Ліна Костенко). Слова постають «вольтовими дугами» емоцій, болючого ураження якими більшість із нас дотепер не відчувала й не переживала. Ось як про це пише Галина Крук: *а для цього болю у мене для вас нема назв / а для цього болю в мене для вас нема сліз/ і куди б ми не йшли тепер, він з нами скрізь/ як підшкірний жах, як застиглий крик, як один із нас...* (1, 328). Зокрема, серед авторів поетичних рефлексій, інспірованих широкомасштабним вторгненням, Ліна Костенко, Мар'яна Савка, Василь Махно, Анатолій Дністровий, Павло Вишебаба, Павло Коробчук, Ірина Шувалова, Олександр Ірванець, Катерина Бабкіна, Гаська (Галина) Шиян, а також цьогорічна лауреатка Національної премії імені Тараса Шевченка Катерина Калитко.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українцям ніколи не бракувало й не бракує драматичного воєнного досвіду, але він довгий час чомусь не викликав широкого суспільного резонансу, позаяк у колективній свідомості більшості українців усталилося переконання, що в сучасному світі немає альтернативи мирному й спокійному життю. Велика війна актуалізувала трагедію звичайної людини у всіх її можливих формах і макабричних профілях. Літературно-критичних праць про мілітарну поезію (радше – поезію, інспіровану новітньою російсько-українською війною) порівняно небагато, хоча вона й посідає чільне місце в корпусі соціальної літератури. Це – відгуки й рецензії в інтернет-ресурсах (на платформах «ЛітАкцент», «Буквоїд»), спорадичні студії над лінгвопоетикою мілітарної поезії. У статті різногранно осмислено актуальний науково-критичний доробок В. Слапчука, Т. Пастуха, І. Ребрика, С. Барана, Т. Джулайко, П. Кралука, В. Теремка, О. Соловєя. Три ґрунтовні розділи монографії Я. Поліщука «Реактивність літератури» присвячені глобальним проблемам деморалізації мілітаризмом, невігійним ранам пам'яті, осмисленню того, що не надається до поверхового розуміння. Головну увагу (підрозділ «Мистецтво на полі смерті») Я. Поліщук зосереджує на «Віршах з війни» Б. Гуменюка, акцентуючи на тому, що «вперше враження новітньої війни постають з такою безпосередністю, оголеністю та відкритістю, аж до шокуючих подробиць» [7, 115]. Л. Голота та М. Слабошпицький афористично вишліфували й емоційно інтерпретують окопну поезію як принципово іншу, «котра категорично відмовляється бути поезією» [Докл. про це: 8, 213–228]. Використовуємо також основні твердження наукової статті А. Огар, у якій на матеріалі художнього дискурсу учасників війни, передовсім віршів Андрія Гуменюка, виявлено специфіку вербалізації і структурування концепту *ВІЙНА* та його особливого актуалізованого статусу в сучасних реаліях [5]. Стрижневі слова-образи збірок Б. Гуменюка «Вірші з війни» та «Блокпост», специфіку експлікації сакрального, традиційну поетичну лексику, що функціонує в мілітарних контекстах (на матеріалі мовотворчості Б. Гуменюка), відрефлексовано в студіях співавтора статті [11; 12; 13].

Формулювання мети і завдань статті. Мета – у мовностилістичних категоріях та крізь інтегральну лінгвокогнітивну призму проаналізувати мілітарний поетичний дискурс як «охудожнений документ» ментального переживання Великої війни і як феномен часто жаскої «окопної правди».

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнім часом у соціальних мережах точаться доволі гострі суперечки: а чи треба писати про війну, чи варто вихлюпувати на широкий загал дев'ятий вал власних жаских емоцій – чи то з нульових позицій, що під Ізюмом, Лиманом, Ямполем, Соледа-ром, Бахмутом від поетів-самовидців (добровольців, тероборонівців); чи з Бучі, Ірпеня, Гостомеля, Києва, Маріуполя, що опинилися в найбільшому «пеклі страждань-терпіння» (О. Ірванець)? У перші дні й місяці війни якось не думали над «треба чи не треба писати». Про це непретензійно, але правдиво

сказала Олена Павлова: «...слово і музика – це теж зброя. Або ліки. Вірші – як турнікети, що спиняють витік сил» (1, 179). І далі: «Дні війни – наче нове літочислення. Час тепер має чіткий відлік з нуля. Точніше, з 4:30 24 лютого. Все, що було до, – далека казка. Все, що попереду, – невідома невідомість. Важливо – ця мить, що зараз...» (1, 179). Поезія стає надійним дороговказом у пошуку психологічної опори. Зрештою, на це вказують укладачі «Енциклопедичного словника символів культури України»: «Війна в психологічному плані відноситься до категорії «пограничної ситуації», тобто вкрай небезпечної, невизначеної, непередбачуваної, такої, що загрожує життю людини і майже не залежить від її волі і розуму. Чим менше вона керована і залежна від людини, тим сильніша схильність людини до пошуку психологічної опори» (ЕССКУ, 123). Ліна Костенко, на чие Слово завжди чекала Україна, на четвертий день рашистського наступу поетично стримано й непретензійно в трьох чотиривіршях закумулювала особисте переживання вже другої на своєму віку війни (чи не тому так багато алюзій до власної творчості, зокрема до знаменитої поезії «Мій перший вірш написаний в окопі»), рівно і переживання мільйонів: *Підкрадається лихо нечутними кроками./ Але раптом зненацька зупиниться мить./ Почорніє село обгорілими кроквами./ І на білому світі війна загримить./ Захлинуться кров'ю і димом світанки./ Вигинає імперія хижий хребет./ По дорогах повзуть розчепірені танки./ Причайлася свастика в літері Zet* (1, 308). До слова, Ліна Костенко однією з перших ще 2014 року в поезії «І жах, і кров. І смерть, і відчай» безпомилково поставила росії та її очільнику діагноз – «хижа орда», «звір огидної породи» (1, 307–308). Мисткиня афористично апелювала до людства, адже на кривавих полях безкомпромісної української війни вже тоді на карту було поставлено долю європейської цивілізації: *Куди ж ви дивитесь, народи?!/ Сьогодні ми, а завтра ви* (1, 308).

Чимало образних пасажів письменниці сприймаються як взірцеві і навіть стали художньо прецедентними: у контексті новітніх реалій знаменита «метафорично-ключова» (Іван Дзюба) Мадонна Перехресть, яка дала назву одній з останніх збірок поезій, трансформувалася в трагічну Мадонну Бомбосховищ. Філософічність та певна фігуральність благословляючої Мадонни суєтного світу, що дає людям надію якось пізнати та пошанувати одне одного, «подолавши маршрути горя і безчестя», перетікає в образ Тої, на яку у відчаї уповає загрожена реальною смертельною небезпекою українська людність, що надто легковажно поставилася до власного вибору: *Не дуже людям думалось про честь, / усе хотіли хліба і видовищ. / Колись була Мадонна Перехресть. / Тепер у нас Мадонна Бомбосховищ* (1, 310).

Поетка й перекладачка Юлія Мусаковська у вірші, датованому 17 березня 2022 року, дала відповідь майбутнім псевдокритикам та резонерам, чи є сенс писати про війну під час війни: *Хто сказав, що слова зараз не мають ваги? / Наші слова, які пишуться на повітрі / розпеченим залізом подихів, / кривавими*

згустками вражають на поблідлих губах, / вгризаються в ґрунт під нашими ногами, / осідають на одяг і черевики / прахом від зруйнованих домівок. // Наші слова / тягнуться до близьких – до всіх, розкиданих / по простреленій мапі країни. // Слова, які згрібаємо у наплічник / в останню мить перед виходом. // Слова, якими притискаємо зяючу рану, / розпанаханий тендітний живіт безпеки, / ще підлітки. // Наші слова, тверді та опуклі від гніву, / чорні від горя, / як бетонне перекриття давнього бомбосховища. / Немає нічого тривкішого за них, / нічого непроминьлішого (1, 383–384).

Поетія, що народилася після 24 лютого, засвідчила принципово інший, інакший спосіб образного мовомислення, у якому знято одвічний парадокс – поєднати позірно непоєднуване, алогічне: мову війни з мовою поезії. Війну, яка реально торкнулася кожного, не доводиться «прикрашати й естетизувати або поезію опускаєти до розуміння війни» [7, 105], сама дійсність, балансування над прірвою життя і смерті, що десь блукає на інтимній відстані до кожного, дивним чином через посередництво художнього слова згармонізувала їх. Ще задовго до широкомасштабного вторгнення Я. Поліщук, рефлексуючи над поезією «окопної правди», передусім над творчим доробком Б. Гуменюка, застерігав від певної безпорадності в експлікації не відчуженого й не пережитого особисто. Як «глибоко відчуті отой властивий нерв, без якого вірші про війну – лише порожня тріскотнява чи псевдосентиментальна тягомона: закриєш книжку, і вже нічого від неї нема» [7, 106]. Новітні вірші з війни здатні тримати читача в силовому полі високої, часом граничної емоційної напруги, а їхня образна система, попри автологічність і жаский натуралізм, стає справжніми художньо-естетичними феноменами людського переживання війни. Тут взірцем може слугувати мілітарна мовотворчість Б. Гуменюка, що не лише поетично закарбувала події пекельного літа – осені 2014 року, а й екстраполоувалася на тотально кривавє українське сьогодення: *Як писати про хлопця / Якому осколком розпороло живіт / Надвоє як скальпелем рівенько / Він біг і кишки просто вивалилися на землю / Намоталися на ноги на берці / Він сів ще живий в агонії до стіни приперся / Запихає кишки назад в черевну порожнину / «Допоможіть хлопці» / А як ти йому допоможеш / А писати – як (2, 47).* Кожне слово своїх віршів поет вивіряв не класичними вокабулярами, добував не з глибин власної пам'яті, обтяженої письменницьким досвідом, а віднаходив «там, серед вирв, димів, гарячих гільз та осколків, під смертоносним градом зі збожеволілих небес» [8, 224].

Бачимо в текстах Б. Гуменюка й омовлений армагеддон війни, що вражає своїм натуралізмом, навіть брутальністю. Іноді напрошується питання: а чи поезія це? Чи потрібно аж так (до фізіологічної відрази) епатувати читача? Чи все-таки це необхідний пасаж, цілком свідомо авторська інтенція, аби протистояти жахові, жорстокості, насильству й абсурду, які несе війна, не нами розв'язана: *Я з тих які бачили / Теплі випари людських нутроців / Солодку сукровицю незагоєних ран / Сонми вдоволених черв'яків (2,*

103); Ось так лежать твої сини / Стікають гімном і сукровицею / Принаджують мух і паразитів / Рої комах опікуються ними / Залазять в ніс в рот у вуха / Черва видає їхні нутроці (2, 99); Твій улюблений син перетворився / на шмат тухлого м'яса: / Бог від нього відвернувся / Богові немає діла / До цього шматка тухлятини / Навіть дияволу на нього наплювати / Смердючий шмат протухлого м'яса / І більше ніхто / І більше ніхто (2, 99). Ось така несподівана лексична партитура, замість очікуваних (хоч якихось) поетичних атрибутів – лексеми та лексичні комплекси, що викликають фізичне відчуття огиди, нудоти, не кажучи вже про коло асоціатів, тобто актуалізуються аж ніяк не поетичні семи 'труподіство', 'розкладання тіл' (бо на війні – як на війні!): *випари людських нутроців, смердючий шмат протухлого м'яса, сукровиця, черв'яки, мухи, паразити, рої комах.* «Ці поетичні балади, – зазначає М. Слабошпицький, – жорстокі, як сама війна. <...> Війна розстріляла всі сентименти й ілюзії» [8, 224]. Дещо м'якше окопна правда війни омовлена в текстах поетів-кіборгів Євгена Семеніва та Романа Семисала: *Ми спали там, брате, у ямах холодних, / Де гріють лиш мрії і туга за домом. / Бувало, що пили ми воду з калюж, / Вечеря для десятка – один підсмажений вуж (3, 40); І мороз, і під нігтями бруд, / І прозора, як грати, посадка, / І запої, і зброя, і блуд, / І зачовгана плац-палатка (3, 72).* Попри позірну мілітарну автентичність, непривабливість і натуралізм (*ями холодні, вода з калюж, підсмажений вуж, бруд під нігтями, запої, блуд, зачовгана плац-палатка*), така поезія (Поетія!) безпосередньо апелює до емоцій та свідомості людей, голвно європейців, спонукаючи їх співпереживати українській драмі під назвою «війна».

Сучасні автори віднаходять свої найвласливіші (може, не такі жорсткі, відразливо натуралістичні й брутальні) слова на київській Оболоні, куди вже в перший день війни увірвалися рашистські диверсійні групи; у людському потоці через річку в Романівці; на вулицях багатостраждальної Бучі; на Краматорському вокзалі в криваву Страсну суботу; у Маріупольському театрі, що став для тисяч українців анатомічним: *З півночі онде орда проривається / і для цивільних нема укриття. / Брід-перерід через річку в Романівці. / Наша дорога від смерті в життя. / Київ стоїть! Київ міцно тримається (1, 401–402); ми тепер їх уже не покличемо / ні питальним знаком – ні кличною / формою – яка у нас є / в кого руки заломано й скручено / хто лежить на вулицях Бучі / по дворах під дощем гниє (1, 375); тут не театр історії – анатомічний театр. / хочеш не хочеш, тіла навчаються помирати. / інколи – наодинці, але частіше – разом. / стоячи рівно, лежачи, сидячи, покотом, плазом. / небо ніяк не плаче – тільки дрижить над кістками / дивних дірявих будинків, рук, що тяглися до мами. / пальчиків нерозпростаних / в темному льосі-лоні. / плаче над недокостками тих, / хто тепер в полоні. / плаче, червоно брижиться. / нібито сходить кров'ю (1, 340).* Майже весь текст «(анатомія/Маріуполь)» Катерини Міхалціної – нанизування автологом, що породжує страшну візуалізацію та ефект присутності.

Своєрідним поетичним пуантом, звісно, є позірно маловиразний словообраз «анатомічний театр», у якому контекстуальна актуалізація семантики терміносполуки інспірує на правду рецептивний жах.

Український лінгвопростір за останні дев'ять років стрімко милітаризувався. Лексика, що була комунікативним сегментом військових, поширилася в загальнонаціональному масштабі. З медійної сфери за короткий проміжок часу перейшла в художній мовопростір, обпалюючи, образно кажучи, тендітні пальці етики й естетики вірша – класичного й постмодерного. Навіть у текстах про Другу світову війну немає такого густого розчину військової лексики, такого фізично відчутного голосу смертоносної зброї, як у сучасній милітарній поезії, зокрема в Гуменюкових віршах: *авіаносець, амуніція, арбалет, берці, БеТееР, бій, вибух, вишкіл, війна, військовополонені волонтери, ворожі катери, гармата, гаубиця, гільза, гранатометник, двохсоті, «джмель», добровольці, залповий вогонь «Град», засідка, зачистки, зброя, зельонка, калаш, камуфляж, канонада, каска, командир, крупнокаліберна гармата, кулемет, кулеметна стрічка, кулі, меч, міни, міномет, мушкет, набої, обстріл, окоп, опізнавальні знаки, оптика, осколок, патрулювання, пееми, передова, піхотинець, побратими, позивний, поле бою, полігон, полон, приклад, прикордонник, рація, речмишок, різжок з набоями, розвідники, розтяжки, ротний, РПГ, граната, саперні лопатки, СВД, сигнал тривоги, снайпер, схрон, танк, тепловізор, тете, титани війни, траншея, трофеї, трьохсоті, укриття, чека, чота, чотовий, штик.* У невеличкій за обсягом збірці «Вірші з війни» – майже двісті спеціальних лексем (сукупно зі сленгізмами та без урахування псевд і позивних), у деяких поезіях милітарні лексеми – у кожному рядку: *А захисних лат на солдатів не залишається / У нього стріляють з кулеметів / Довгими чергами / Б'ють з мінометів / Накривають градами / Насамкінець рубають саперними лопатами / Колють штик-ножем* (2, 123); *Тут поранених називають трьохсоті / Тут загиблих називають двохсоті / Юнак здригається, коли чує, як його товаришів / позначають цифрами / (Хто плаче за цифрами?)* (2, 6).

Багато спеціальної лексики і в сучасних текстах: *байрактар, бомба, бомбосховище, вибух, війна, броня, брухт, міни, танки, сирени, зачистка, ракетні вирви, військо, допит, підвальна катівня, мішень, нульовка, сухпаї, воєнторг, снаряди, протитанкові їжаки, вісімдесята бригада, ЗСУ, повітряна тривога, відбій, укриття, тепловізор, бронік, «ураган», «град», канонада, снайпер, бойовий транспорт, тероборона, фронт, капелан.* Наприклад: *У нас вже підриваються на мінах. / В полях по обрії брухту і броні* (1, 310); *У мене замість пульсу – заряджений магазин. / Замість серця – високоточна ненависть. / У нас тут свої перемовини – розтяжки й міни. / У нас тут свій гаазький судовий процес* (1, 344–345); *Тільки думка майне, як заправши в різжок набої, / що ти жив як простий чоловік, а помреш як воїн* (1, 435).

Якщо авторські емоції, образно кажучи, зашкалюють, тоді поетичні рядки «підриває» потужний

арсенал тропів та каскадів розгорнутих тропеїчних сполук з милітарним компонентом. Найбільше таких тропів – у текстах Б. Гуменюка. Це – порівняння і класичні метафори: *місяць у нього це горло крупнокаліберної гармати* (2, 9); *ти ріднишия зі своєю зброєю і стаєє ви суть одно* (2, 18); генітивні метафори, увиразнені епітетами: *ошмаття зораної вибухами землі* (2, 8); *складна мова мовчазних автоматів* (2, 6); складні тропеїчні комплекси: *мовчазний набундючений автомат тихо як меч самурая / щоразу глибше йому заходить в душу* (2, 6). Вражають високоточністю конструювання й персоніфікації, що ескплікують (рідше – імплікують) концепт *ВІЙНА*: *чотири ручних гранати які крадькома визирали з підсумка* (2, 10); *а на зміну дню небо викотить на позицію крупнокаліберну гармату місяця* (2, 11); *земля і небо заїдаються кров'ю* (2, 102); *земля із середини бубнявіє кров'ю* (2, 103); *кров усе пам'ятає, кров має власний біль і пам'ять* (2, 119). Прикметно, що милітарна метафорика й тропеїчні комплекси з милітарним лексичним наповненням корелюють з інтенцією «окопної правди» поета-воїна Гуменюка («Кармелюка»). Образно-тропеїчні словосполуки немовби свідомо заземлені, буденні, фронтові, у камуфляжі – з поля бою, з блокпосту, з нуля, де «вірші бачили все».

Дещо іншим є механізм метафоротворення та тропеїчного узагальнення в новітніх текстах. Тут більше абстрактних візій, художніх рефлексій, естетизації, вишуканої тропіки, апеляції до претекстів, хоча всі вони й перебувають в орбіті концептосфери *ВІЙНА*. Наприклад, у Ліни Костенко: *Вигинає імперія хижий хребет* (1, 308); *А вибух був – як жовта хризантема, / що на пів неба раптом розцвіла* (1, 308); *Посіють бомби – ненависть пожнуть* (1, 309); *Почорніє село обгорілими кроквами* (1, 308); *Лиш над Києвом очі святої Софії / спопеляють навіки новітню орду* (1, 308); *Регоче диявол / І встає з руїн / Сивий Янгол українського пекла* (1, 311). Як завжди, вишуканими й місткими є Лініні генітивні метафори (*Мадонна Перехресть, Мадонна Бомбосховищ*), підсилені оригінальними епітетами або широким образним контекстом: *Її палітра – попіл пожарищ. // Її пейзаж руйновище кварталів. / Порожніх вулиць вицвіла пастель* (1, 309); *Виходимо з моря своєї гіркої недолі. / Заходимо в повінь усіх Вавилонських рік* (1, 311).

Каскади оригінальних тропів бачимо в мовотворчості Павла Вишебаби, Олега Коцарева, Катерини Бабкіної. Тропи (метонімія, метафора, порівняння, епітет) немовби плавно перетікають один в одного чи виступають сегментами-ампліфікантами синкретичного словообразу: *Швидко очима район обмальовуємо / й бачимо – входять до нас передові Квітневі загони. // І сам Квітень сидить на бойовому транспорті. // Вітаємо його як визволителя* (1, 425); *На Донбасі міста не прокинуться від сирени, / їх покинули люди, як кров залишає вени, / їх відрізали скальпелем фронту супроти волі. / кожен з нас відчуває у тілі фантомні болі* (1, 435); *Тут країну зшивають голками крупнокаліберними* (1, 435); *Коли дзвін б'є на сполох, ударна хвиля – під дих, / навіть мертві з землі встають*

за своїх живих./ і як вони виють тоскно голосами нічних сирен (1, 437). Про війну можна було написати лише так; лише відрізані скальпелем фронту міста, жаскі нічні сирени, та крупнокаліберні голки, якими зшивають країну, та «передові Квітневі заgonи», здатні злутувати слова в жорсткий, жорстокий, рівно ж обнадійливий мілітарний дискурс. Інше слово з війни буде порожнім, фальшивим, штучним, бо, як образно узагальнила Мар'яна Савка, «куля повітряна / стала свинцевою. / Метафора – мертвою» (1, 350). Таких ракурсів образного мовомислення українська поезія ще не знала.

Висновки та перспективи досліджень. Українське суспільство живе в концептуальному вимірі війни, що вже закарбувалася в мовосвідомості й культурі. Поетичні тексти стали оперативною реакцією на драматичні події. Поетичне висловлення позначене граничною безпосередністю в омовленні трагічного досвіду війни (й очима її безпосередніх учасників-самовидців з лінії вогню, і мільйонів звичайних українців, чие життя розділилося на ДО і ПІСЛЯ). Перший спільний шок від збожеволілих свинцевих небес і геть не одиссеївських сирен, спільний страх, спільний досвід болю

і втрат, рівно ж радість за кожен прожитий мить і відблиск надії, омовлено в позірною хаотичних текстах, які, однак, вражають глибиною переживання та непідробною поетичністю, актуалізують усталені та породжують нові концептуальні сенси й символічні приращення. У більшості поетичних дискурсів війна вже традиційно усимволізовує смерть, горе, нещастя, страх, убивства, кров, духовну битву між добром і злом, що вербалізується однойменними лексемами й образними (часто несподіваними) експлікантами та імплікантами. У досліджуваних текстах простежуємо мілітарне лінгвальне тло, граничний натуралізм та інші образно-вербальні атрибути кривавого нутра війни. Актуалізовано й загальний концепт невимовності та браку релевантних слів і словообразів для експлікації головної окопної правди та ментального заціпеніння перших днів і тижнів війн. Феноменами образного мовомислення постають тропи та тропейні комплекси з мілітарним компонентом. У перспективі маємо на меті дослідити в лінгвокультурологічному плані мілітарні поетичні тексти концептосфери *SAKRUM*, зокрема на прикладі трьох Отченашів Великої війни авторства Л. Якимчук, К. Калитко та М. Савки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баран С. Карфаген має бути зруйновано : авторська колонка. Буквоїд. 28.12.2015. URL: <http://bukvoid.com.ua/column/2015/12/28/101338.html>
2. Джулайко Т. Належати війні : рецензія. Буквоїд. 02.12.2014. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2014/12/02/074516.html>.
3. Клімакін Є. Передмова / *Війна 2022 : щоденники, есеї, поезія* : антологія. Львів : Вид-во Старого Лева; Варшава : «Нова Польща», 2023. С. 13–14.
4. Кралюк П. Очима людини, що дивилася в очі смерті : рецензія на книгу Бориса Гуменюка «Вірші з війни». А 4. 15 вересня 2015 року. URL: <http://portala4.pl.ua/kultura/knyhy/2228-ochyma-liudyny-shcho-dyvylasia-v-ochi-smertiretsenziia-na-knyhu-borysa-humeniuka-virshi-z-viiny>.
5. Огар А. Вербалізація концепту *ВІЙНА* в сучасному художньому дискурсі. *Рідне слово в етнокультурному дискурсі* : зб. наук. праць / Дрогобицький державний університет імені Івана Франка. Дрогобич, 2019. С. 38–47.
6. Пастух Т. «Вірші бачили все...» : рецензія. ЛітАкцент. 23 грудня 2015 року. URL: <http://litakcent.com/2015/12/23/virshi-bachyly-vse/>
7. Поліщук Я. Реактивність літератури. Київ : Академвидав, 2016. 192 с.
8. Слабошпицький М. Велика війна 2014... : Україна : виклики, події, матеріали. Київ : Ярославів Вал, 2015. 320 с.
9. Слапчук В. Війна як дискурс : рефлексія. ЛітАкцент. 17 лютого 2015 року. URL: <http://litakcent.com/2015/02/17/vijna-jak-dyskurs/>
10. Соловей О. Війна і вірші : рецензія. Буквоїд. 04.12.2014. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2014/12/04/073709.html>
11. Стецик М. Поезія війни в лінгвістичному вимірі. *Рідне слово в етнокультурному дискурсі* : зб. наук. праць / Дрогобицький державний університет імені Івана Франка. Дрогобич : Посвіт, 2017. С. 342–352.
12. Стецик М., Волощук І. «Побудь, мій Боже, отут зі мною». Художній дискурс війни крізь призму сакрального. *Дивослово*. 2019. № 1. С. 51–57.
13. Стецик М. С. Традиційна поетична лексика в мілітарному контексті (на матеріалі художніх дискурсів Бориса Гуменюка). *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. Дрогобич. 2022. № 17. С. 121–126.
14. Теремко В. «...Жив і горів разом зі своєю країною» : передмова. *Борис Гуменюк. Блокпост : Вірші. Новели. Публіцистика*. Київ : ВЦ «Академія», 2016. С. 5–6.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

ЕССКУ – Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. Вид. 5-е. Корсунь-Шевченківський : ФОП Гавришенко В. М., 2015. 912 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Війна 2022 : щоденники, есеї, поезія* : антологія. Львів : Вид-во Старого Лева; Варшава : «Нова Польща», 2023. 440 с.

2. Гуменюк Б. Вірші з війни : поезії. Київ : Ярославів Вал, 2015. 136 с.
3. Фертіліо Д., Пономарева О. Люди і кіборги : док. театраліз. оповідь на шану України. Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2017. 80 с.

REFERENCES

1. Baran, Ye. (2015). Karfahen maie buty zruinovano [Carthage should be destroyed]: avtorska kolonka. Bukvoid. Retrieved from: <http://bukvoid.com.ua/column/2015/12/28/101338.html>
2. Dzhulaiko, T. (2014). Nalezhaty viini [Belonging to the war]: retsenziia. Bukvoid. Retrieved from: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2014/12/02/074516.html>.
3. Klimakin, Ye. (2023). Peredmova [Preface] / Viina 2022: shchodennyky, esei, poeziia: antolohiia. Lviv: Vyd-vo Staroho Leva; Varshava: “Nova Polshcha”, 13–14 [in Ukrainian].
4. Kraliuk, P. (2015). Ochyma liudyny, shcho dyvyliasia v ochi smerti [Through the eyes of a man who looked into the eyes of death]: retsenziia na knyhu Borysa Humeniuka “Virshi z viiny”. Retrieved from: <http://portala4.pl.ua/kultura/knyhy/2228-ochyma-liudyny-shcho-dyvyliasia-v-ochi-smerti-retsenziia-na-knyhu-borysa-humeniuka-virshi-z-viiny> [in Ukrainian].
5. Ohar, A. (2019). Verbalizatsiia kontseptu VIINA v suchasnomu khudozhnomu dyskursi [Verbalization of the concept war in modern art discourse]. *Ridne slovo v etnokulturnomu dyskursi*: zb. nauk. prats. Drohobych, 38–47 [in Ukrainian].
6. Pastukh, T. (2015). “Virshi bachyly vse...” [Poetry has seen it all]: retsenziia. LitAktsent. Retrieved from: <http://litakcent.com/2015/12/23/virshi-bachyly-vse/> [in Ukrainian].
7. Polishchuk, Ya. (2016). Reaktyvnist literatury [Reactivity of literature]. Kyiv: Akademydav [in Ukrainian].
8. Slaboshpytskyi, M. (2015). Velyka viina 2014...: Ukraina [The Great War of 2014...: Ukraine]: vyklyky, podii, materialy. Kyiv: Yaroslaviv Val [in Ukrainian].
9. Slapchuk, V. (2015). Viina yak dyskurs [War as a discourse]: refleksiia. Litaktsent. Retrieved from: <http://litakcent.com/2015/02/17/vijna-jak-dyskurs/> [in Ukrainian].
10. Solovei, O. (2014). Viina i virshi [War and poetry]: retsenziia. Bukvoid. Retrieved from: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2014/12/04/073709.html> [in Ukrainian].
11. Stetsyk, M. (2017). Poeziia viiny v linhvistychnomu vymiri [The Poetry of War in the Linguistic measurement]. *Ridne slovo v etnokulturnomu dyskursi*: zb. nauk. prats. Drohobych: Posvit, 342–352 [in Ukrainian].
12. Stetsyk, M., Voloshchuk, I. (2019). “Pobud, mii Bozhe, otut zi mnoiu”. Khudozhnii dyskurs viiny kriz pryzmu sakralnogo [“Stay, my God, here with me”. Fiction discourse of war through the prism of the sacred]. *Dyvoslovo*, 1, 51–57 [in Ukrainian].
13. Stetsyk, M. S. (2022). Tradytiina poetychna leksyka v militarному konteksti (na materialy khudozhnikh dyskursiv Borysa Humeniuka) [Traditional Poetic Vocabulary in the Military Context (Based on the material of Borys Humeniuk’s fiction discourses)]. *Naukovyi visnyk Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Ivana Franka. Seriia: Filolohichni nauky (movoznavstvo)*, 17, 121–126 [in Ukrainian].
14. Teremko, V. (2016). “...Zhyv i horiv razom zi svoieiu krainoiu” [He lived and burned with his country]: peredmova. *Borys Humeniuk. Blokpost: Virshi. Novely. Publitsystyka*. Kyiv: VTs “Akademiia”, 5–6 [in Ukrainian].

DICTIONARIES

ЕЦСК – Entsyklopedychnyi slovnyk symboliv kultury Ukrainy (2015) / za zah. red. V. P. Kotsura, O. I. Potapenko, V. V. Kuibidy. Vyd. 5-e. Korsun-Shevchenkivskiy: FOP Havryshenko, V. M. [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Viina 2022 (2023). [War 2022]: shchodennyky, esei, poeziia: antolohiia. Lviv: Vyd-vo Staroho Leva; Varshava: “Nova Polshcha” [in Ukrainian].
2. Humeniuk, B. (2015). Virshi z viiny [Poetry from the war]: poezii. Kyiv: Yaroslaviv Val [in Ukrainian].
3. Fertilio, D., Ponomareva, O. (2017). Liudy i kiborhy [Humans and cyborgs]: dok. teatraliz. opovid na shanu Ukrainy. Kyiv: Univ. vyd-vo “Pulsary” [in Ukrainian].